

MUSTAQILLIK YILLARIDA SURXONDARYO VILOYATI QISHLOQ IJTIMOY-MAISHIY INFRATUZILMASIDAGI O'ZGARISHLARNING TARIXIY TAHLILI

Tursunov Anvar Saypullayevich,

*Termiz davlat pedagogika instituti Tarix va uni o'qitish metodikasi kafedrası
katta o'qituvchisi, tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

avar061484@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-3517-1305>

Norboyev Temur Rustamovich,

*Termiz davlat pedagogika instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi (Tarix)
mutaxassisligi magistranti*

UO'K 325.111 (575.1) (091)

Annotatsiya: O'zbekistonda so'nggi yillarda qishloqning o'rne va mavqeyiga yangicha qarash paydo bo'lib, qishloq aholisi ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotini rivojlantirish, bu borada ta'sirchan va samarali sanalgan ilg'or mexanizmlarni yaratish bo'yicha izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Maqolada Surxondaryo viloyati misolida mustaqillik yillarida O'zbekistonda qishloq infratuzilmasidagi o'zgarishlarning tarixiy tahlili keltirilgan.

Kalit so'zlar: Surxondaryo viloyati, qishloq, ijtimoiy-maishiy infratuzilma, uy-joy qurilishi, ichimlik suvi bilan ta'minlanganlik, ijtimoiy obyektlar.

Аннотация: В последние годы в Узбекистане появился новый взгляд на роль и положение села, последовательная мера по развитию социально-экономической и культурной жизни сельских жителей, по созданию эффективных и действенных передовых механизмов в этом направлении. В статье представлен исторический анализ изменений сельской инфраструктуры Узбекистана за годы независимости на примере Сурхандарьинской области.

Ключевые слова: Сурхандарьинская область, село, социально-бытовая инфраструктура, жилищное строительство, питьевое водоснабжение, социальные объекты.

Abstract: In recent years, a new view of the role and status of the village has emerged in Uzbekistan, and consistent measures are being taken to develop the socio-economic

and cultural life of the rural population, to create advanced mechanisms that are considered effective and efficient in this regard. The article presents a historical analysis of changes in rural infrastructure in Uzbekistan during the years of independence using the example of Surkhandarya region.

Keywords: Surkhandarya region, village, social and household infrastructure, housing construction, drinking water supply, social facilities.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). Qishloqlar umumiy bir markazga - qishloq fuqarolik yig'inlariga ega bo'lgan, iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan bir-biriga uzviy bog'langan kichik aholi manzilgohlariga ham bo'linishi mumkin. Ular O'zbekistonda mahallalarga ajraladi.

Infratuzilma so'zi lotincha "infrastructure" so'zidan olingan bo'lib, "infra" - quyi, asos va "structure" - tuzilish, joylashish kabi ma'nolarni anglatadi. Infratuzilma xizmat ko'rsatish sohasiga ko'ra ishlab chiqarish infratuzilmasi (ishlab chiqarish ga xizmat ko'rsatuvchi sohalar - yuk tashish transporti, elektr va issiqlik ta'minoti, yo'l xo'jaligi, suv xo'jaligi, ombor xo'jaligi, ilmiy konstruktorlik xizmati, axborot xizmati va boshqalar) va ijtimoiy-maishiy infratuzilma (aholiga xizmat ko'rsatib, uning ehtiyojini qondiruvchi sohalar - maorif, sog'liqni saqlash, jismoniy tarbiya va sport, maishiy xizmat va boshqalar) ga ajraladi.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Mamlakat taraqqiyotida tutgan o'rne va ahamiyati beqiyos bo'lgan

qishloq aholining hayotini zamonaviy mezonlarga javob beradigan darajaga ko'tarish eng dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Buning uchun qishloqlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida uy-joy qurilishi, kommunal xizmat ko'rsatish va maishiy xizmatni yaxshilash muhim ahamiyatga egadir. Bu yo'nalishdagi muhim vazifa "Yangi O'zbekistonni dunyoning taraqqiy topgan, ijtimoiy-iqtisodiy barqaror o'sayotgan va inson kapitali yuqori bo'lgan demokratik davlatlari qatoriga kirishini ta'minlash-barqaror rivojlanish strategiyamizning mazmun va mohiyatini tashkil etadi[1:206]", – deb ta'kidlagan edi Sh.M.Mirziyoyev. Bunda qishloq aholisi turar-joy sharoitlarini yaxshilash, ularga ko'rsatilayotgan kommunal va maishiy xizmat ko'rsatish ishini rivojlantirish davlatning doimiy ravishda diqqat markazidagi masalalardan biriga aylandi.

Respublika va mahalliy byudjetning asosiy qismi aholi turar-joy qurilishi va kommunal xizmatlarini yaxshilash uchun ajratib borildi.

Aholi turmush sharoitini yaxshilashning asosiy omillaridan biri qishloq xonadonlarini toza ichimlik suvi bilan ta'minlash va gazlashtirish bo'ldi. Masalan, 1992-yildayoq Vazirlar Mahkamasining "Qishloq aholisini ichimlik suvi va tabiiy gaz bilan ta'minlash to'g'risida"gi Qarori qabul qilindi. Qaror ijrosini ta'minlash yuzasidan viloyatimizda ham qator tadbirlar ishlab chiqildi.

Vazirlar Mahkamasining "2000-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasi qishloq ijtimoiy infrastrukturasi rivojlantirish Dasturi to'g'risida"gi Qaroriga (1996-yil 21-may)[2] muvofiq, qishloq joylarida 1996–2000-yillarda uy-joy qurilishini rivojlantirish Dasturi qabul qilinib, respublika qishloq joylarida ana yillar davomida 31602 ming kv.m. uy-joy qurilishi rejalashtirildi (Jumladan, Surxondaryoda 3678 ming kv.m.)[3]. Qarorda respublika qishloq joylarida 1996–2000-yillarda ichimlik suvi va gaz tarmoqlarini rivojlantirish dasturlari ham ilova qilindi. Dasturga muvofiq, 1996–2000-yillarda respublika bo'yicha qishloq joylarida 9550 km.li, Surxondaryoda 960 km.li ichimlik suvi

quvurlari o'tkazilishi lozim edi. Shuningdek, 1996–2000-yillar mobaynida respublika qishloqlarida 18530 km., Surxondaryo viloyati qishloqlarida 1896 km. gaz quvuri o'tkazilishi rejalashtirildi[3]. Davlat dasturlarida kommunal xizmat ko'rsatish ishiga alohida ahamiyat berilib, joylarda ularning ijrosini ta'minlash yuzasidan eng zarur choralar ko'rildi.

1997-yilning "Inson manfaatlari yili" Davlat Dasturida ham uy-joy, kommunal xo'jaligi ishlarini yaxshilash yuzasidan tadbirlar belgilandi. Ushbu dasturga muvofiq, Surxondaryo viloyati qishloq joylarida 410,7 ming kv. metrli uy-joy qurildi. Ammo qishloqlarda turli korxonalar hisobidan uy-joy qurish ishi talab darajasida bo'lmadi[8]. Bu kabi holatlar rahbarlarning o'z vazifalariga sovuqqonlik bilan yondashganligi hamda qo'yilayotgan rejalarda vazifalarning aniq belgilanmaganligi tufayli yuzaga keldi.

1997 -yili Termiz tumanida 8 ta qishloq vrachlik punktlari, 2 ta yangi maktab, tuman markazida 4 qavatli shifoxona, 2 ta kollej, 4 mahalla guzarlari qurilib foydalanishga topshirildi. Aholini tabiiy gaz bilan ta'minlash 89% ni, ichimlik suv bilan ta'minlash esa 84 % ni tashkil etdi.

O'zbekiston aholisini uy-joy bilan ta'minlashda 1999-yilda shahar aholisining har biriga 14,4 kv.m joy to'g'ri kelsa, qishloq aholisiga 13,1 kv.m joy to'g'ri keldi[4:192]. Biroq uylarni kommunal-maishiy qulayliklar, ya'ni vodoprovod, kanalizatsiya, tabiiy gaz, vanna, markaziy isitish tizimi bilan ta'minlanish bo'yicha mustaqillik yillarida ancha ishlar qilinganligiga qaramay, haligacha qishloqlarda ahvol talab darajasida bo'lmadi.

2002-yilda Surxondaryo viloyati qishloqlarida xonadonlarni gazlashtirish darajasi 51 foizni tashkil etdi[6:29]. Bu ko'rsatkich respublika miqyosidagi eng past ko'rsatkich bo'ldi.

Mustaqillik yillarida aholini kuchli tibbiy himoyalash davlat siyosatining bosh, ustuvor yo'nalishiga aylandi. 1996–2005-yillar davomida 149 ta qishloq vrachlik punktlari hamda 1 ta shahar kasalxonasi barpo etildi[10]. Shulardan 97 tasi yangi qurilish va

53 tasi mavjud davolash-profilaktika muassasalarini qayta ta'mirlash hisobiga bunyod etildi[11]. Mazkur davlat dasturi rejasiga binoan 2005-yili viloyatda 11 ta qishloq vrachlik punktlarini barpo etish uchun davlat tomonidan 278 million so'm mablag' ajratilib, ularni qurilish ishlariga 296 million 500 ming so'm mablag' sarflandi. Shundan 7 million 500 ming so'mi asbob-uskunalar, qattiq va yumshoq jihozlar sotib olish uchun sarflandi, bundan tashqari «Aktet» Xalqaro tashkiloti tomonidan 18 million 100 ming so'mlik ta'mirlash ishlari ham amalga oshirildi. Masalan, Angor tumanidagi «Mustaqillik» qishloq vrachlik punktida 6 million 200 ming so'mlik, Sherobod tumanining Poshxo'rt qishloq vrachlik uchastka shifoxonasida esa 4 million 700 ming so'mlik ta'mirlash ishlari bajarildi. Shu davrda viloyat aholisiga 85 ta shifoxona xizmat ko'rsatdi, mazkur shifoxonalarda o'rinlar soni 8625 tani tashkil etdi[12]. Sog'liqni saqlash tizimini isloh qilish barobarida aholi salomatligini muhofaza qilish va o'rtacha umr ko'rishini uzaytirish yuzasidan ham ma'lum yutuqlarga erishildi.

Olib borilgan ishlar natijasida Surxondaryo viloyatida aholini tibbiy himoya qilish tizimi takomillashib bordi, kishilar turmush sharoiti yaxshilana bordi. Tibbiy xizmatni yaxshilash uchun aholiga toza ichimlik suv muammolarini hal etishda muayyan yutuqlarga erishildi. Masalan, Surxondaryo viloyatida aholini toza ichimlik suvi bilan ta'minlash maqsadida respublika va mahalliy byudjetdan 2006-yili 3,9 milliard so'm mablag' ajratildi. Ushbu mablag'lar hisobiga yangi suv quduqlarini qazish, ishlamay turgan suv quduqlarini ishga tushirish, ichimlik suv tarmoqlarini rekonstruksiya qilish, yangilarini ishga tushirish ishlari bajarildi.

Natijada viloyat hududida 113 ta qishloq vrachlik punktlari homiyar tomonidan ajratilgan 504,2 mln. so'm mablag' hisobidan ta'mirlandi, ishga tushirildi. 2007-yilda esa mazkur maqsadlar uchun ajratilgan 450 million so'm hisobiga 75 ta qishloq vrachlik punktida 23 ta yangi suv qudug'i qurildi, 26 ta suv qudug'i ta'mirlandi, 121 kilometr uzunlikdagi suv tarmoqlari qurish ishlari

amalga oshirildi. Bunday chora-tadbirlar tufayli 115 ming aholining toza ichimlik suviga bo'lgan ehtiyoji qondirildi[13].

Ta'lim tizimining taraqqiyoti jamiyatning barcha sohalaridagi muvaffaqiyatini ta'minlaydi. O'zbekistonda o'tish davrining iqtisodiy qiyinchiliklariga qaramay, ta'lim tizimi moddiy-texnik bazasi mustahkamlanib bordi. Qishloq o'quvchilarini maktab binolari bilan ta'minlash eng jiddiy masalalardan biriga aylandi. Umumta'lim maktab binolarini qish mavsumiga tayyorlash borasida ham ba'zi qiyinchiliklarga duch kelindi. Xususan, 2003–2004-yillarda Surxondaryo viloyati xalq ta'limi muassasalarini kuz-qish mavsumiga tayyorlash ishidagi kamchiliklar viloyat faollari yig'ilishida bir necha bor muhokama qilindi. Umumta'lim maktablarini ta'mirlash, ular uchun ajratilgan mablag'larni o'zlashtirish masalalarida ham kamchiliklar bo'ldi. Masalan, Uzun tumanida 61 ta maktabdan 4 tasi (6 %), 24 ta maktabgacha ta'lim muassasalaridan 1 tasi (4 %)ni ta'mirlashga 28,5 mln so'm rejalashtirilgan bo'lib, amalda 22,4 mln so'mlik ta'mirlash ishlari bajarildi[14]. Viloyatning Sho'rchi tumanida esa 57 ta maktabdan 5 tasi (8 %) ni mukammal ta'mirlash uchun rejalashtirilgan 26,5 mln so'm mablag'dan, 21,2 mln so'mi moliyalashtirildi. Umumta'lim maktablari nafaqat turlicha rivojlanish ko'rsatkichlariga, balki hududiy taqsimlanishi bilan ham o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bular ayniqsa qishloq maktablarida yaqqol ko'zga tashlanadi. Chunki, qishloq joylarda ta'lim sohasining hududiy tarkibiga, eng avvalo, bu joylarning demografik salohiyati, aholi joylashuvi tizimlarining rivojlanganligi katta ta'sir ko'rsatdi.

Boysun tumanida 2004 yilda 200 o'quvchi o'rniga mo'ljallangan Qo'rg'oncha qishloq yig'inidagi 18-sonli maktab binosi, Sayrob qishloq yig'inidagi 270 o'quvchisiga mo'ljallangan 13-sonli maktab binosi, Rabot qishloq yig'inidagi 33-sonli maktabning Sarigiyoz qishlog'ida 120 o'quvchiga mo'ljallangan binosi, Machay qishloq yig'inidagi 16-sonli maktabning 60 o'quvchi o'rniga mo'ljallangan filiali qurib foydalanishga topshirildi. Ta'lim sohasini

tubdan yaxshilash, moddiy texnik bazani mustahkamlash, o'quvchilarning ta'lim olishi uchun ayniqsa maktablarning ko'rkamligi, obodonchiligiga alohida e'tibor berildi.

Sho'rchi tumanida 2003-2004 o'quv yilida 58 ta umumiy o'rta ta'lim maktablarida 43 ming 445 nafar o'g'il-qiz ta'lim olib, shu jumladan, 35 ta o'rta, 23 ta tayanch maktabi faoliyat ko'rsatib, 46 ta maktab zamonaviy, 12 ta maktab moslashtirilgan binolarga joylashgan. 51 maktab suv, 26 maktab telefon aloqasi, 13 maktab tabiiy gaz bilan ta'minlangan, 10 maktab ixtiyorida tajriba uchastkasi, 38 maktabda oshxona, 22 maktabda sport zali, 47 maktabda futbol maydonlari bor. 2005 yilda 37-o'rta maktab qoshida zamonaviy sport majmuasi foydalanishga topshirilib, tumandagi maktablarning darslik fondi 121 million 804 ming so'mni, kutubxonalardagi adabiyotlar 65 ming 810 nusxani tashkil etdi. 2003 yilda 3864 bola 9-sinfni, 2364 yigit-qiz 10-sinfni bitirib, shundan 115 yigit-qiz oliy o'quv yurtiga, 151 nafari maxsus o'rta bilim yurtiga, 201 nafari har xil o'quv kurslariga kirdi, 1444 nafari ishga joylashtirildi. Tuman bo'yicha 3286 o'qituvchidan 1994 nafari oliy, 157 nafari to'liqsiz oliy, 1135 nafari maxsus o'rta ma'lumotlidir.

Qishloq ijtimoiy infratuzilmasini yanada rivojlantirish maqsadida 2009-yil O'zbekistonda "Qishloq taraqqiyoti va farovonligi yili" deb e'lon qilindi. Natijada hududlarni ijtimoiy-madaniy rivojlantirish maqsadida Davlat dasturi qabul qilindi. Dasturda qishloq qiyofasini sifat jihatdan yaxshilash, qishloqdagi turar-joy va ijtimoiy soha obyektlari namunaviy loyihalar bo'yicha barpo etish, ijtimoiy infratuzilmasini yanada rivojlantirish asosida qishloqdagi turmush sifatini oshirish, qishloqni mavjud energiya va gaz ta'minoti obyektlarini rekonstruksiya qilish va shunday yangi obyektlar qurish hisobiga zarur energetika resurslari bilan uzluksiz va kafolatli ta'minlash bo'yicha shart-sharoitlar yaratish kabi bir qator masalalar belgilandi.

2009-yil 3-avgustdagi Prezidentimizning "Qishloq joylarda uy-joy qurilishi, ko'lamini kengaytirishga oid qo'shimcha chora-

tadbirlari to'g'risida" gi qarori asosida belgilangan, qulay va barcha kommunal xizmat sharoitlariga ega bo'lgan yakka tartibdagi uy-joylar qurish borasidagi harakat endilikda ommaviy tus oldi[7]. Ayniqsa, davlatimiz rahbari tavsiyasi bilan yakka tartibda qurilayotgan uy-joylar loyihalarining qulaylik nuqtai nazaridan qaytadan ko'rib chiqilib, ajratiladigan yer uchastkalari maydonini olti sotix qilib belgilash to'g'risida qaror qabul qilingach, bunday uylarga qiziquvchilar soni yanada ortib bormoqda. 2010-yili mamlakatimizda 159 ta tumandagi 223 ta qishloq massivida 6800 ta ana shunday uy-joy barpo etilib egalariga topshirildi[7]. Ushbu maqsadlarga qariyb 430 milliard so'm miqdoridagi kapital qo'yilmalar, jumladan 250 milliard so'mdan ortiq uzoq muddatli imtiyozli kreditlar yo'naltirildi. Bu mablag' 2009-yildagiga nisbatan 9 barobar ko'p bo'ldi[8]. Qishloqlarda namunaviy loyihalar asosida uy-joy qurilishi Dasturi doirasida so'nggi besh yilda (2009-2014 yy) mamlakatimizning 159 qishloq tumanida 900 dan ziyod yangi qishloq uy-joy massivlari barpo etilib, namunaviy loyihalar asosida maydoni 4.5 million kvadrat metr bo'lgan 33,5 mingdan ortiq yakka tartibdagi uy-joylar qurilib, foydalanishga topshirildi. Shu bilan birga, qishloq joylarda barpo etilgan yangi massivlarda 760 kilometr avtomobil yo'llari, uzunligi 1,6 ming km dan ziyod ichimlik suvi quvurlari, 1,2 ming km elektr va gaz ta'minoti tarmoqlari, 800 dan ortiq ijtimoiy, ishlab chiqarish va bozor infratuzilmasi obyektlari qurildi[9].

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Qishloq aholisini ichimlik suvi va tabiiy gaz bilan ta'minlanish davlat dasturining amalga oshirilishi natijasida bu sohadagi vaziyat tubdan yaxshilanib bordi.

Yangi qishloq massivlarining barpo etilishi ijtimoiy obyektlar, jumladan zamonaviy maktablar, maishiy xizmat ko'rsatish shoxobchalari, bolalar sport maydonlari va boshqa inshootlar qurish, umuman, infratuzilmani rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Qishloq vrachlik punktlari faoliyatini tubdan yaxshilash va moddiy-texnik bazasini

mustahkamlash borasida tabdirlar yangi bosqichga ko'tarildi.

Mustaqillik yillarida Surxondaryo viloyati qishloqlarida ta'lim-tarbiyaga davlat ahamiyatiga molik birinchi darajali masala

sifatida qaralib, uzluksiz ta'limni yo'lga qo'yish, soha rivojini ta'minlaydigan islohotlarni amalga oshirish yuzasidan qator tadbirlar ishlab chiqildi va ijobiy natijalar qo'lga kiritildi.

ADABIYOT VA MANBALAR RO'YXATI

(ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent, 2021. – B. 206.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari. 1996. – № 182. – B. 50-52.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari. 1996. – № 182. – B. 58.
4. Ahmedov E. O'zbekiston shaharlari mustaqillik yillarida. – Toshkent, 2002. – B. 192.
5. Norqobilov A. Alimov Ch. Yurtparvarlar yurti: Qiziriq tumani hayotidan lavhalar. – T. "G'G'ulom," 2010 yil. 38 b.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti devonining nashri. Xabarnoma. 2002. – №1. – B. 29
7. O'zbekiston ovozi. 2011 yil, 23 iyun, 75-son, 3 b.
8. Xalq so'zi. 2011 yil. 14 iyun. 116-son. 2 b.
9. Xalq so'zi. 2014 yil. 24 iyun. 121-son. 1 b.
10. Surxondaryo viloyat sog'liqni saqlash boshqarmasi joriy arxivi. 2006 yil 133-yig'ma jild. 36-varaq
11. Surxondaryo viloyat sog'liqni saqlash boshqarmasi joriy arxivi. 2006 yil 138-yig'ma jild. 78-varaq
12. Tursunov S.N. va boshqalar. Surxondaryo tarixi. -T.; «Sharq». 2004. – B 584.
13. Xalq yo'li. 2009 yil, 15 yanvar.
14. Surxondaryo viloyati hokimligi joriy arxivi, 143-fond, 14- ro'yxat, 41-yig'majild, 2-30-varaqlar.